

‘In haar briljante boek geeft Gloria Wekker een scherpzinnige ontrafeling van het zelfbeeld van een natie. Een verhelderende collage van geschiedenis, politiek en antropologie.’

– **Chimamanda Ngozi Adichie**

‘Gloria Wekkers geduldige anatomie van de Nederlandse raciale orde is een belangrijke bijdrage aan het groeiende debat over witheid en hoe we daaraan voorbij kunnen geraken.’

– **Prof. Paul Gilroy, King’s College, Londen**

‘*Witte Onschuld* levert een belangrijke bijdrage die ons nieuwe en specifieke inzichten geeft om het cultureel archief van kolonialisme te bestuderen. Dit boek reikt zich uit naar lezers en trekt ze naar binnen.’

– **Sara Ahmed, onafhankelijk feministisch auteur en wetenschapper**

‘Beste boek over Nederland.’

– **Prof. Dr. Thijl Sunier, Vrije Universiteit**

‘Dit is een moedig boek, dat witte Nederlanders tot luisteren en leren aanzet. Vergeet de witte reflex (“ik ben onschuldig”, “wat nou racisme”), lees eerst dit boek en leer.’

– **Prof. dr. Willem Schinkel, Erasmus Universiteit Rotterdam**

Witte onschuld

Paradoxen van kolonialisme en ras

Gloria Wekker

AUP

Oorspronkelijke uitgave: Gloria Wekker, *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*, Duke University Press, 2016 [isbn 978-0-82-236075-9]
© 2016 by Duke University Press

Vertaling: Menno Grootveld

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een vertaalsubsidie van Stichting Democratie en Media

Ontwerp omslag: Klaas Wijnberg

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 445 6

e-ISBN 978 90 4855 448 5

NUR 680 | 740

Herziene editie: © G.D. Wekker / Amsterdam University Press B.V.,
Amsterdam 2020

Eerder verschenen in 2017 met ISBN 9789462984776

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoud

Voorwoord bij de zesde druk

Inleiding	7
1. 'Stel dat ze een grote neger mee naar huis neemt.' Case-studies van alledaags racisme	49
2. Het huis dat ras heeft gebouwd	77
3. De gecodeerde taal van 'Hottentot nymphae' en de discursieve aanwezigheid van ras in 1917	119
4. Over homo-nostalgie en (post)kolonialiteit Waar zijn alle kritische witte homomannen gebleven?	155
5. 'Want al ben ik zwart als roet, 'k meen het wel goed' Het geval van Zwarte Piet	197
6. Het grote ongemak: de ontvangst van <i>White Innocence</i>	235
Nawoord	269
'Maar hoe zit het met de kapitein?'	
Dankwoord	277
Noten	283
Bibliografie	307
Index	331

Voorwoord bij de zesde druk

‘..., maar niets kan veranderd worden totdat we het onder ogen zien.’

– James Baldwin

Vanzelfsprekend ben ik verheugd dat er een zesde druk van *Witte onschuld* verschijnt.² De laatste maanden zochten veel nieuwe lezers de weg naar mijn werk, en als ik toch mag kiezen, word ik liever wél dan niet gelezen. Ik zou een voorwoord bij deze nieuwe druk schrijven en ik had me dat aanvankelijk als heel kort en bondig voorgesteld: een moetje, zogezegd, dat ik er snel even uit zou jassen. Maar toen ik eenmaal ging reflecteren op wat het jaar 2020, in meerdere opzichten een *annus horribilis*, mij duidelijk gemaakt heeft over de manieren waarop ras zijn werk doet in Nederland, dijde het steeds verder uit. Het voorwoord is uiteindelijk veel omvangrijker, en daarmee eigenlijk een extra inleiding op het boek geworden. Deze reflectie resulteert in vier nieuwe paradoxen, die aanvullend zijn op de vier tegenstellingen die ik al noem in de oorspronkelijke inleiding van *Witte onschuld*.

In de context van de Nederlandse samenleving signaleer ik enkele belangrijke lichtpuntjes, zoals het feit dat de koning bij zijn laatste troonrede op Prinsjesdag 2020 aangaf dat ‘in ons land iemands huidskleur of naam nog te vaak bepalend is voor zijn of haar kansen en dat dat een wezenlijke bedreiging voor de kwaliteit van de rechtsstaat is en onaanvaardbaar’. Een dergelijke uitspraak op zo’n symbolisch betekenisvol moment was een luttel aantal jaren geleden nog ondenkbaar. Een andere positieve ontwikkeling is de publicatie hetzelfde jaar van het boek *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek*, dat

1 ‘Not everything that is faced can be changed, but nothing can be changed until it is faced.’

2 Ik bedank M. Jacqui Alexander voor haar standvastige intellectuele gezelschap; Karien Stronks en Marjan Sax voor de informatieve interviews; Patricia Kaersenhout en mijn meelezers Sruti Bala, Rob Hagendijk en Claudette van Trikt voor hun feedback.

op verzoek van Burgemeester en Wethouders verricht werd om de rol van de stad Amsterdam bij slavenhandel en slavernij te onderzoeken, met het oog op het mogelijk aanbieden van excuses aan de nazaten van tot slaaf gemaakten.³ Op 29 september werd het boek met eenenveertig korte, toegankelijke *state of the art* essays gepresenteerd. De conclusie van het onderzoek is krachtig en onontkoombaar: 'Het bestuur van Amsterdam was direct, wereldwijd, grootschalig, veelzijdig en langdurig betrokken bij slavenhandel en slavernij, en dat verleden werkt door in het Amsterdam van vandaag.' Dergelijke onderzoeken vinden ook plaats in Rotterdam en Utrecht. Deze onderzoeken roepen de befaamde uitspraak van James Baldwin in gedachten: 'Niet alles dat we onder ogen zien kan veranderd worden, maar niets kan veranderd worden totdat we het onder ogen zien.'

Maar de weg die we nog te gaan hebben voor we zullen leven in een naar ras, gender, klasse en seksualiteit sociaal rechtvaardige samenleving is lang, onherbergzaam en verraderlijk. De kernstelling van mijn boek was dat de combinatie van de fundamentele rol van ras in onze samenleving – dat altijd in samenspel met gender, seksualiteit en klasse opereert –, met de pavloviaanse, veelvormige ontkenning daarvan, ons voor een uiterst moeilijke maar noodzakelijke opgave stelt. Die stelling werd in de afgelopen tijd keer op keer, of ik dat wilde of niet, bevestigd. Het is ook duidelijk dat mijn manier van analyseren, geïnspireerd door intersectionele kritische witheid-studies, geen gesneden koek is voor de meeste mensen in Nederland.

Als ik een langer tijdsbestek dan het jaar 2020 in ogenschouw neem, namelijk het moment dat ik aan *White Innocence* – de eerste, Engelstalige incarnatie van het boek – begon te schrijven tijdens een sabbatical op het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS) in 2011-2012, dan is er het een en ander veranderd in Nederland. Die veranderingen zijn nog lang niet fundamenteel genoeg, en ik ben er ook

3 Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum, red. 2020. *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek*. Amsterdam: Spectrum.

van overtuigd dat er een tamelijk breed gedragen verlangen is om deze 'discussie' achter ons te laten en weer over te gaan tot de orde van de dag. Die trein heeft het station echter lang geleden verlaten en we gaan hem nooit meer halen. De onderwerpen racisme en ras zijn inmiddels stevig maatschappelijk geagendeerd en ook in de politiek begint er wat beweging te komen, steviger dan tijdens de eerste antiracistische golf eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, en ook steviger dan ik in 2011-2012 voor mogelijk hield. Zowel toen *White Innocence* uitkwam, in april 2016, als toen *Witte onschuld* verscheen, in december 2017, was een van de belangrijkste vragen in de media hoe ik er toch toe gekomen was over dit kennelijk buitenissige onderwerp te schrijven. Een dergelijke reactie ligt nu niet meer voor de hand, en dat is een ander lichtpuntje dat we moeten erkennen en markeren om de moed en de hoop op verandering erin te houden. Ook de recente aandacht voor diversiteit en inclusiviteit in verschillende maatschappelijke domeinen, waaronder de kunst- en cultuursector, hoe ergerniswekkend, oppervlakkig en plichtmatig soms ook ter hand genomen, markeert verandering.

Er is onvoorstelbaar veel gebeurd in mijn eigen leven, in Nederland en in de wereld, sinds de eerste druk van *Witte onschuld* verscheen. Ik heb Maggy Carrot, mijn grote liefde, mijn partner met wie ik bijna dertig jaar samen was, mijn eerste lezer, geheel onverwacht verloren in april 2018, en er gaat geen uur voorbij dat ik niet aan haar denk. Het is zoals de dichteres Elizabeth Alexander schrijft:

I loved my friend
(S)he went away from me
There's nothing more to say.⁴

Toen ik mijzelf, met de hulp van familie en vrienden, enigszins bij elkaar geraapt had, werden we hier, net als in de VS en vele andere delen van de wereld, overvallen door een serie overlappende

4 Elizabeth Alexander. 2015. *The Light of the World: A Memoir*.

crises; sinds maart 2020 leven we in het oog van een storm. Er is sprake van een ecologische crisis, een economische crisis, een gezondheids crisis door het COVID-19-virus, en een crisis rond het bestaande 'raciale contract'. Deze laatste crisis werd onder andere zichtbaar in een ongekennde opleving van de antiracistische beweging, gekristalliseerd in Black Lives Matter NL, na de zoveelste moord door een witte politieagent op een zwarte man, George Floyd, op 25 mei 2020 in Minneapolis. Het is overigens opmerkelijk dat de moorden op zwarte vrouwen, die weliswaar zowel in de VS als, naar het zich laat aanzien, in Nederland minder voorkomen, ook voor veel minder ophef zorgen. In haar TED Talk in 2016 zegt Kimberlé Crenshaw, een van de oprichters van de beweging Say her name, die aandacht vraagt voor vermoorde zwarte vrouwen van wie we de namen vaak ook niet kennen:⁵

Politiegeweld tegen zwarte vrouwen bestaat werkelijk. De mate van geweld waarmee zwarte vrouwen geconfronteerd worden, is zodanig dat het niet verbazingwekkend is dat sommigen hun ontmoetingen met de politie niet overleven. Zwarte meisjes zo jong als zeven, overgrootmoeders zo oud als vijftien negentig zijn gedood door de politie.⁶

De redenen waarom de moord op zwarte vrouwen zoveel minder media-aandacht en publieke verontwaardiging oproept, liggen diep in de gegenderde en geracialiseerde culturele orde verankerd. Aan de ene kant speelt daarbij de culturele consensus dat (zelfs) zwarte mannen nu eenmaal waardevoller zijn dan zwarte vrouwen helaas een rol. Dat geldt in grote delen van zowel witte als zwarte gemeenschappen. Aan de andere kant is er een toxische fictie aan de orde: zwarte mannen roepen een andere, gewelddadiger perceptie op bij de dominante, witte bevolking, waaronder de meerderheid van de politieagenten. Het culturele

5 Bekende uitzonderingen zijn o.a. Eleanor Bumpurs, Sandra Bland en Breonna Taylor.

6 Kimberlé Crenshaw, TED Talk 2016. *The urgency of intersectionality* (11'45).

script dat aan zwarte mannen voorafgaat en hen begeleidt, is dat ze minder dan menselijk zijn, (seksueel) gevaarlijk, onberekenbaar en dat ze het dus 'verdienen' om, ter zelfverdediging, uitgeschakeld te worden. De moord op George Floyd liet echter bepaald geen bange politieagent zien, iemand die voor zijn leven vreesde. Integendeel, hier is iemand die, in de wetenschap dat hij er zoals gebruikelijk mee weg zal komen en omringd is door zijn collega's, een sadistisch genoeg lijkt te beleven aan het wegpersen van de laatste ademtochten van Floyd. Met zijn knie op de keel van Floyd, verplaatste hij zijn knie nog eens om het zichzelf comfortabeler te maken, terwijl Floyd er nog net uitperste: 'I can't breathe', de woorden die ook al uitgesproken waren door Eric Garner, die in 2014 door een politieagent in New York City in een wurgklem gehouden werd omdat hij losse sigaretten op straat verkocht had. Ja, logisch dat je dan dood moet. De zin is een slogan geworden van de Black Lives Matter-beweging. Het is ironisch en paradoxaal dat het virus ervoor zorgde dat mensen die corona opgelopen hadden ook niet konden ademen; dat degenen die doorgaans niet kunnen ademen vanwege milieuvervuiling in hun omgeving opeens wél konden ademen; dat adem zo'n centrale metafoor was. Het virus en het protest tegen het raciale contract legden allerlei machtslocaties in de samenleving bloot.

Het disproportionele geweld van de staat tegen zwarte burgers geeft uitdrukking aan de waarde die aan burgers met verschillende huidskleur wordt toegekend. De moord op een zwarte man is in dat toxische wereldbeeld kennelijk een grotere trofee dan die op een zwarte vrouw of een witte man. De jager poseert niet voor niets met zijn voet op zijn slachtoffer, ongeacht of dat menselijk of dierlijk is: mannelijkheid, absolute overheersing, onoverwinnelijkheid, dat is wat er gecommuniceerd moet worden. Onlangs liet de Noord-Amerikaanse zender MSNBC beelden zien van de egards waarmee Dylann Roof bejegend werd, de witte racistische moordenaar van negen zwarte burgers die in juni 2015 bijeenwaren voor Bijbelstudie in een kerk in Charleston, South Carolina. Op weg naar het politiebureau, na Roofs arrestatie, deed het gezelschap nog even McDonald's aan voor patat en een Big Mac.

Vandaar: een toxische fictie, en ik ben er helemaal niet zeker van dat dit culturele tapijt pas of slechts in de VS geweven is en niet al in Nederland. Want Nederland, zoals ook James Baldwin in een vaak bekeken interview voor de Nederlandse televisie aangaf, is de bakermat van de VS: 'Amerikanen zijn jullie kinderen.'

De vier hierboven genoemde overlappende crises worden alle verbogen door de grammatica van ras, en zij kennen hun weerga niet. De ecologische crisis wordt aangedreven door de dominantie van de menselijke soort over de aarde, het niet verkeren in een staat van wederkerigheid en relationaliteit met de aarde. Onder 'normale' omstandigheden treffen de lasten van deze crisis, de opwarming van de aarde, luchtvervuiling, overstromingen, tekort aan drinkwater, sprinkhanenplagen en de uitstoot van giftige stoffen, de meest kwetsbare groepen in een bevolking al het zwaarst. Gedurende de sociale isolatie tijdens het begin van de COVID-19-crisis was er een moratorium op geluidsoverlast voor degenen die in de buurt van Schiphol of langs drukke verkeersknooppunten wonen; het water in Venetië en op andere plekken op aarde werd weer voor even helder en turquoise en allerlei planten en dieren gedijden weer in het water; de uitstoot van giftige stoffen nam af en mensen konden weer gewoon ademen. Maar kwam deze adempauze ook de meest marginale, geracialiseerde groepen in evenredige mate ten goede? Het is een retorische vraag; ik weet er voor Nederland het antwoord niet op omdat we hier nu eenmaal niet gewend zijn dit soort gegevens uit te splitsen naar ras/ethniciteit. Daar kom ik later met betrekking tot de coronacrisis nog uitgebreid op terug. Maar in breder, internationaal verband weten we dat de armste landen, zoals Jemen en de Democratische Republiek Congo, geteisterd worden door een combinatie van omstandigheden waarin ecologische stress, zoals sprinkhanenplagen en overvloedige regen, en een opeenvolging van oorlogen, waardoor de gezondheidszorgsystemen al in elkaar gestort waren, zorgen voor acute hongersnood. Er wordt geschat dat één op de twee mensen op de planeet met honger te kampen heeft. Daar komt COVID-19 nog eens overheen, waardoor de spreekwoordelijke Bijbelse plagen, die mét aanzien

des persoons opereren, gecompliceerd worden. Geen wonder dat de armsten in de Derde Wereld verzuchten dat ze eerder aan armoede dan aan het coronavirus zullen overlijden.⁷ De vervlechting van de verschillende crises kwam ook samen in de schokkende beelden van de Indiase arbeiders die om hun dorpen te bereiken soms weken moesten lopen vanuit de steden waar ze hun werk hadden en waar ze overbodig geworden waren vanwege de economische crisis, en waaruit ze uit angst van stedelingen voor het virus verdreven werden. Ook hier kwamen de crises van de ecologie, raciaal kapitalisme, kaste- en klasse-onderscheid en corona samen. Maar er zijn ook Nederlandse voorbeelden van zulke vervlechtingen. Ik heb me vaak afgevraagd hoe het de ongedocumenteerde vluchtelingen in Amsterdam, of andere dak- en thuislozen zal zijn vergaan de afgelopen tijd. Weliswaar was er nachtopvang voor vijfhonderd van hen, maar om 9 uur 's morgens stonden ze op straat in een lege stad, waar de winkels ook grotendeels dicht waren. Vanwege ongunstige ecologische en economische omstandigheden gevlucht uit hun landen van herkomst – Ethiopië, Eritrea, Afghanistan –, krijgen ze hier eten en een kleine toelage van de overheid, maar mogen ze niet werken.⁸ Grotere uitzichtloosheid is moeilijk denkbaar, of het zou het kamp Moria op Lesbos moeten zijn.

7 Vijay Prashad. 'Hunger will kill us before Coronavirus: The Thirty-Ninth Newsletter', 24 september 2020. In: *The Tricontinental; Institute for social Research*. www.thetricontinental.org. Het is extra onverteerbaar dat de Congo een enorme rijkdom aan grondstoffen bezit, zoals kobalt, coltan, koper, diamanten, goud, olie en uranium, geschat op een waarde van 24 biljoen dollar, die nauwelijks aan de bevolking ten goede komt. 95 procent van de Congolese bevolking leeft zonder elektriciteit. Deze meervoudige, in elkaar grijpende crises treffen de armsten het zwaarst: een onhoudbare situatie van sociale onrechtvaardigheid heeft zich voortgezet in de belangrijkste kolonie van onze zuiderburen. Terwijl de toekomst voor Congo er zo stralend uitzag toen het land onder leiding van Eerste Minister Patrice Lumumba zich in juni 1960 onafhankelijk verklaarde van België. Lumumba werd echter op 17 januari 1961 vermoord door een imperialistisch blok, waarna het land uitgeleverd werd aan westerse multinationale corporaties.

8 Interview met Marjan Sax, 12 september 2020. Zie ook G. Wekker: 'Another Rosy-fingered Dawn for Europe?' in: Sophie Hughes & Sarah Cleave, eds, 2020.

Achter de alarmerende cijfers over de oplopende inkrimping van de economie in de eerste twee kwartalen van 2020 gaan allerlei verhalen schuil van mensen in sectoren die zwaar getroffen zijn, waar de arbeidsvoorwaarden toch al ten hemel schreiend waren, met zzp'ers, flexwerkers, de kunst- en cultuursector en de horeca als illustratie. Het Centraal Planbureau (CPB) beschrijft in zijn *Macro Economische Verkenning* van september 2020 een groeiende ongelijkheid tussen laag- en hoogopgeleiden, tussen flexkrachten en vaste werknemers, tussen jongeren en ouderen, tussen mensen mét en zonder migratieachtergrond. Mensen met een niet-westerse achtergrond zijn vaak de laatsten die werk vinden als het economisch goed gaat en de eersten die eruit vliegen als het tegenzit.⁹ We wisten natuurlijk al dat zelfs in een situatie van hoogconjunctuur de werkloosheidscijfers van mensen van kleur vele malen hoger zijn dan die van witte beroepsgenoten; we wisten al van de moeite die mbo-jongeren van kleur moeten doen om aan een geschikte stageplek te komen; we wisten dat een sollicitant met een uitheemse achternaam slechts opgeroepen wordt als Pasen en Pinksteren op één dag vallen. Het is niet ongerijmd om te veronderstellen dat de huidige economische crisis mensen van kleur in Nederland ook onevenredig raakt.

Ervan uitgaande dat alle belangrijke maatschappelijke domeinen, zoals arbeidsmarkt, onderwijs en woningmarkt, ingericht worden door gender en ras (en klasse en seksualiteit), dan is het ontbreken van statistieken over ras/ethniciteit in veel domeinen een betekenisvolle omissie. Het niet standaard bijhouden van die statistieken maakt mensen van kleur onzichtbaar en is een vorm van systemisch racisme. Ik kom daarop terug.

Bij elkaar genomen resulteert de kracht van de gelijktijdige crises voor mensen van kleur, die toch al onderaan allerlei

Europe 28. Writing by Women on the Future of Europe. Groot-Brittannië, Comma Press & Hay Festival, pp. 151-158.

⁹ Pieter Hasekamp, Diederik Dicou en Jan-Maarten van Sonsbeek. 'CPB: Grote ongelijkheid is bijwerking van coronasteun'. In: *de Volkskrant*, 15 september 2020. Marike Stellinga en Mark Beunderman. 'Pandemie verdiept sociale kloof in flexland Nederland'. In: *NRC*, 14 september 2020.

ladders staan, in een situatie van grote sociale ongelijkheid en onrechtvaardigheid. Aangezien ieder van die crises en hun verknoping met ras een boek op zich zou rechtvaardigen, zal ik me in dit voorwoord verder beperken tot het raciale contract en de coronacrisis.

Het raciale contract

De Jamaicaanse filosoof Charles Mills, die ik citeer in de inleiding van dit boek, formuleerde ook het begrip het 'raciale contract' (1997). Hij laat zien dat witte filosofen zoals Hobbes, Rousseau, Kant en Locke, hun eigen witte privilege als vanzelfsprekend namen; ze erkenden niet dat witte suprematie een politiek systeem is en zij namen bij hun ontwikkeling van morele en politieke theorie nooit werkelijke praktijken in ogenschouw. Het raciale contract is volgens Mills 'een stilzwijgende (en soms expliciete) overeenstemming tussen de leden van de stammen van Europa om het ideaal van witte suprematie te poneren, te bevorderen en in stand te houden tegenover alle andere stammen van de wereld'. Kortom, het raciale contract behelst de geschreven en ongeschreven manieren waarop leden van de dominante witte groep omgaan met anderen van kleur.

Opmerkelijk tijdens de opleving van het antiracisme protest was, zoals ook Anja Meulenbelt in een van haar blogs opmerkt, de plotselinge piek in uitzendingen op radio en tv over racisme en een bijbehorende stijging in aantallen zwarte mensen in talkshows en nieuwsuitzendingen, die zoals te voorzien was echter weer even schielijk van het scherm verdwenen als ze gekomen waren. Onderdeel van het raciale contract is immers dat zwarte mensen vrijwel alleen hun opwachting in de media maken als het om ras en racisme gaat. Ze hebben nu eenmaal nergens anders iets over te melden, zo is de onuitgesproken aanname. De mantra die vaak te horen was 'dat we niet terug naar normaal moesten, omdat normaal onderdeel van het probleem was', ging hier kennelijk niet op. En ook overigens lopen de omroepen, in vergelijking met andere maatschappelijke domeinen, niet voorop als het erom

gaat een afspiegeling van de samenleving te worden, gemeten aan het programma-aanbod, het personeelsbestand en aan het bestuurlijk niveau, met inbegrip van de raad van toezicht.¹⁰

Een van die tenenkrommende uitzendingen was het racisme-debat in het programma *De stelling van Nederland*, dat de NPO op 12 juli 2020 organiseerde, met als onderwerp ‘Het huidige racisme-debat drijft Nederland uit elkaar’. De uitzending vormde een goede, dus betreuwenswaardige, illustratie van het raciale contract in Nederland, maar ook van de stand van zaken in het ‘debat’. Nog afgezien van de vraag of je over racisme moet debatteren – quod non –, ging ongeveer alles wat je fout kunt doen als je zo’n belangrijk maatschappelijk onderwerp wilt agenderen, ook zonder mankeren fout, alsof het de inzet was om zoveel mogelijk mensen die onder racisme te lijden hebben te schofferen. Om te beginnen was het alarmerend dat Pilot Studio, het bedrijf dat de productie van de uitzending verzorgde, slechts uit witte mensen bestond. De misvatting dat iedereen nu eenmaal kennis heeft van wat racisme is, hoe het werkt en hoe ermee om te gaan, óf, waarschijnlijker, de impliciete veronderstelling dat zulke kennis in het geheel niet nodig is, had kennelijk postgevat bij alle direct betrokkenen, de leiding van de NPO, het productiebedrijf en de gespreksleider. Dit is namelijk een van de rode draden in het discours over racisme in de samenleving als geheel. Hier stuiten we op een nieuwe paradox, de vijfde, in aansluiting op de paradoxen die ik in de inleiding noem, die me pas recent duidelijk is geworden: in overeenstemming met het positieve zelfbeeld dat de meerderheid van de witte bevolking van zichzelf heeft, vinden ‘wij’ dat wij niet aan ras doen, dat racisme zomaar en gelukkigerwijs aan ons voorbij is gegaan. Op grond daarvan zou je redelijkerwijs enige nederigheid mogen veronderstellen: omdat ‘wij’ het niet kennen, weten we er ook niet zoveel vanaf en zouden we ons er eerst in moeten verdiepen. Het tegendeel is echter waar! Ondanks het feit dat ‘wij’ ras en racisme, naar eigen zeggen, niet

10 Zie de brief van het Black Renaissance Collectief, ‘Noodklok NPO’, aan de Raad van Cultuur, d.d. 27 augustus 2020.

kennen, weten wij er tóch met ons allen alles van óf vinden wij dat er geen specialistische kennis voor nodig is, en spreken we ons er, hoe dan ook, vrijmoedig over uit. De keuze voor de gespreksleider, Jort Kelder, was in lijn met die gedachte: met zijn luid uitgevente uiterst rechtse en kakkineuze politieke en maatschappelijke voorkeuren had hij nog nooit van serieuze belangstelling voor ras of racisme blijk gegeven. Maar dat was kennelijk geen bezwaar, zoals bleek uit de brief van Shula Rijxman, bestuursvoorzitter van de NPO, die hem verdedigde 'als een kundig debatleider' tegen de bezwaren die onder andere het Black Renaissance Collectief tegen hem geuit had.¹¹ De briefwisseling tussen deze twee partijen is een heldere illustratie van de posities die ik hier schets: een claim vanuit het Collectief dat kennis van zaken een vereiste is voor de debatleider versus de resolute afwijzing daarvan door Rijxman: voor haar is het genoeg dat de debatleider een goede debatleider is. Het werd, zoals te verwachten was, een potsierlijke vertoning. Ook de formulering van het onderwerp, ten slotte, sloeg de plank flink mis: het ging om het 'debat' over racisme, niet om de aanwezigheid van racisme in de samenleving, zoals ook verschillende discussianten opmerkten. "Toondoof" wordt dat enigszins flatterend genoemd: vanuit een volkomen gebrek aan kennis of affiniteit met het notenschrift volledig uit de maat zingen. Maar belangrijker nog, deze opzet, waarbij witte mensen de teugels stevig in handen hadden, zorgde dat er door hen bewaakt werd wat er gezegd kon worden, waarover het 'debat' kon gaan. Natuurlijk slaagde iemand er af en toe in om, tegen de klippen op, een rake opmerking te plaatsen, zoals Dave Ensberg-Kleijkers, directeur/bestuurder van Jantje Beton, die Nederland vergeleek met een familie van al generatieslang verstokte alcoholisten:

11 Zie de brief van het Black Renaissance Collectief aan mevrouw Rijxman, d.d. 7 juli 2020. Diezelfde avond werden er twee onlinebijeenkomsten georganiseerd door respectievelijk het Black Renaissance Collectief in De Appel in Amsterdam, onder de noemer 'The Master's Tools will never dismantle the Master's House' en een gesprek, georganiseerd door Lilith Mag in Pakhuis De Zwijger te Amsterdam. Beide bijeenkomsten waren oneindig meer de moeite waard, relevant en ter zake kundig dan het NPO-'debat'.

een publiek geheim, waar we niet aan willen. Maar dat was één krent in een verder niet te verstouwen pap. Het grootste deel van de 'bijdragen' aan dat gesprek was een *testimonium paupertatis*, getuigend van een militante onwetendheid.

Voor alle duidelijkheid, hiermee neem ik niet het elitaire standpunt in dat slechts degenen die zich in racisme verdiept hebben zich publiekelijk daarover mogen uiten – al zou dat eerlijk gezegd wél helpen – noch zijn hier de platgetrapte 'discussies' over de vrijheid van meningsuiting of over *cancel culture* in het geding. Ik verbaas mij over de vogelvrijheid van het onderwerp: de vrijheid waarmee 'iedereen' zich ertoe uitgenodigd voelt om zich, niet belast door kennis, over dit onderwerp uit te spreken, alsof het geen vakgebied betreft, alsof er geen uitgebreide wetenschappelijke expertise voorhanden is. Niemand zou het toch in zijn/haar hoofd halen om aan de eerste de beste voorbijganger op straat te vragen wat zijn mening over globale opwarming is en of we daar beleid voor moeten ontwikkelen. Zo wordt wel aan Wesley Sneijder gevraagd wat hij van racisme denkt. Ik vraag me af wat er de meerwaarde van is om van hem te horen dat hij zich niet kan voorstellen dat racisme nog voorkomt in het voetbal in Nederland en dat hij er zelf nooit iets van gemerkt heeft. Die mening neem ik hem minder kwalijk dan de journalisten die een frame aanbieden alsof er enig belang gediend is met die mening. Er spreekt een absolute minachting voor het belang van het onderwerp uit. En ik vraag me tegelijkertijd af hoe het mogelijk is dat alle racistische uitbarstingen die het Nederlandse voetbal het afgelopen jaar teisterden, of het nu om Ahmad Mendes Moreira van Excelsior ging, die begin 2020 racistisch bejegend werd door de fans van FC Den Bosch, of om de smadelijke aftocht van trainer Ron Jans bij Cincinnati FC, aan Sneijder voorbijgegaan zijn. En Jans zélf vraagt zich nog steeds vertwijfeld af wat hij nou precies misdaan heeft, toen hij in de kleedkamer racistische liedjes zong, waarin het n-woord voorkwam.¹² Al is het hem wel duidelijk dat hem geen blaam treft,

12 Geert-Jan Jakobs, *Voetbal International*, 5 maart 2020.

behalve dat hij een beetje onhandig geopereerd heeft. De zwarte spelers van het elftal van Cincinnati FC waren *not amused* en dienden met de spelersvakbond een klacht tegen hem in, terwijl Jans dacht dat hij zo'n uitstekende relatie met ze had. Tja, er zijn blijkbaar veel stenen waar men onder kan leven. Bij zulke onfortuinlijke culturele botsingen van Nederlanders in/met het buitenland denk ik altijd: wat zou het toch nuttig zijn als iedereen vanaf het lager onderwijs onderwezen werd in wat racisme is, hoe het werkt en dat we er, met ons allen, niet vrij van zijn. Niet in het *buitenland* zijn ze gek, maar hier in Nederland hebben wij enkele boten gemist, zeg maar vierhonderd jaar lang! Niet de boot van Sinterklaas – die veelzeggend genoeg niet –, maar elke andere boot die ons wat kritische zelfreflectie had kunnen brengen. Aangezien de protesten van zwarte en gekleurde Nederlanders tegen racisme in de afgelopen zeventig jaar, en in toenemende mate van jonge, witte Nederlanders, kennelijk weinig gewicht in de schaal leggen, zou het in het eigenbelang van Ron Jans geweest zijn, als hij meer inzicht gehad had in Noord-Amerikaanse mores voor een witte man op het gebied van ras. Ook het imago van Nederland in het buitenland zou erbij gebaat zijn als witte Nederlanders meer besef kregen van de samenleving waarvan zij deel uitmaken, om niet voortdurend een modderfiguur in het buitenland te slaan. Ook onze recente benoeming tot kernlid van de Europese 'zuinige vier', met de bijbehorende spreekwoordelijke Hollandse botheid, die wij als eerlijkheid benoemen, strekt ons niet tot eer. Dat imago is niet zo voortreffelijk als 'wij' onszelf voorhouden; eerder gekke Henkie, onnozel, met oogkleppen op, achterlopend. Zwarte Piet heeft niet weinig aan dat beroerde imago bijgedragen.

Dat NPO-'debat' was niet echt een verrassing. In de weken daaraan voorafgaand had Premier Rutte immers een betreuwenswaardige standaard gesteld, toen hij met zwarte activisten om tafel ging en telkens weer wilde weten wat ze dan aan racistische ervaringen hadden meegemaakt. Weliswaar had hij een draai gemaakt met betrekking tot het racistische karakter van Zwarte Piet en erkende hij nu het bestaan van systemisch,

alhoewel niet van institutioneel racisme, maar hij liet het aan ieders individuele verbeelding over te doorgronden wat het verschil tussen die twee vormen was. In ieder geval werd het in de gesprekken die hij voerde niet duidelijk welke consequenties hij zélf verbond aan zijn nieuwe inzichten. Het stramien van die gesprekken, dat ook op andere plekken, bijvoorbeeld in talkshows, waar te nemen viel, het kennelijk geprefereerde discours dat zich openbaarde, was dat zwarte mensen, net als Jezus, op verzoek van witte gesprekspartners hun wonden moesten tonen, zodat de laatsten konden vaststellen of de zwarte persoon geloofwaardig was. Het maakte op mij de indruk van een rituele sadomasochistische performance, een dans waarin er slechts twee rollen te vergeven waren: die van het zielige slachtoffer en die van de grootmoedige beoordelaar, de welwillende witte vader of moeder, die, weer niet gehinderd door kennis ter zake, het laatste woord zou spreken. Daarmee wordt steeds de traditionele rolverdeling tussen zwart en wit opnieuw geïnstalleerd. Dat we al lang voorbij dit voor zwarte mensen vernederende spektakel en deze voor witte mensen (onbewust) psychisch en emotioneel bevredigende positionering hadden moeten zijn, voorbij dit onhoudbare circusoptreden, wil er maar bij weinigen in. Dit stramien bevestigt niet alleen de overbekende, de zomaar voor het grijpen liggende rollen voor ieder van de twee categorieën, maar ook gaat het geheel voorbij aan hoe we nú zouden moeten praten over racisme, sprekend en handelend vanuit het gegeven dat racisme systemisch is. Door de nadruk te leggen op persoonlijke vertellingen en die niet te verbinden aan maatschappelijke structuren en beleid, aan voorstellen voor transformatie in allerlei domeinen, wordt wat systemisch racisme is gereduceerd tot 'gevoelens', en vaak ook nog met de onderstroom 'overgevoeligheid'. Dat is de volgende, dus de zesde, paradox die ik aangetroffen heb. In het geval van iemand als Rutte, die met macht bekleed is, schuurt dit stramien des te meer omdat hij de mogelijkheid heeft die racistische structuren aan te (laten) pakken. Het verzoek om zwarte stigmata te ontbloten is, kortom, niet voldoende; het is

nu noodzakelijk om de aard van systemisch of institutioneel racisme te doorgronden, zich bewust te worden van wit privilege en een witte positionering, en om beleid te ontwikkelen om meer gelijkheid te realiseren.

Ten slotte is er natuurlijk de opleving van de antiracisembeweging, Black Lives Matter NL, een positieve ontwikkeling die de laatste maanden, ondersteund door sociale media, een omvang, diversiteit en creativiteit toonde die we nooit eerder in Nederland zagen. Vooral maar niet uitsluitend jonge mensen van allerlei raciale/etnische groepen kwamen in verschillende gemeenten, verspreid over het land, op de been om te protesteren tegen het raciale contract, in aantallen die geschat worden op 50.000 à 60.000 mensen. Tegen het bezwaar dat mensen op zo grote schaal bijeenkwamen midden in de coronacrisis, terwijl de werkers in de gezondheidszorg hun stinkende best deden om mensen in leven te houden, werd terecht ingebracht dat de coronacrisis en de protesten tegen racisme niet los van elkaar stonden: veel van de werkers in de eerste lijn in vitale beroepen zijn immers mensen van kleur. De recente veelkleurigheid van de antiracisembeweging is verheugend omdat het een moment is waarop de coronacrisis en het groeiende bewustzijn rond institutioneel racisme, ook in Nederland, samenkomen. Voor het eerst in Nederland gaven ook witte mensen op zo'n grote schaal er blijk van het niet eens te zijn met de termen van het raciale contract, in het besef dat George Floyd weliswaar in de VS vermoord was, maar dat dit ook in Nederland had kunnen gebeuren. Het is ook in werkelijkheid gebeurd, via de nekklem die witte politieagenten zetten op de Arubaan Mitch Henriquez in 2015 in Den Haag. Deze zaak was niet minder gruwelijk dan die van George Floyd of Eric Garner. Toch kregen twee betrokken agenten een voorwaardelijke gevangenisstraf van zes maanden en later is een van hen in hoger beroep vrijgesproken. Leek de hand die Mitch bij zijn geslachtsdeel hield te veel op een wapen, net zoals de portefeuille van de immigrant Amadou Diallo in februari 1999 in New York City voor een wapen werd aangezien, vóór hij met een kogelregen

werd neergemaaid?¹³ Ik ben niet ontmoedigd door het feit dat de sterke antiracistische mobilisatie pas mogelijk werd in Londen, Brussel, Tokyo, Nederland en de rest van de wereld, na de moord op George Floyd: voortschrijdend inzicht – en ik sluit ook het genot van een vleugje vrijheid door een demonstratie, na een maandenlange lockdown, niet uit. Hoewel er zeker nog voldoende werk aan de winkel is in termen van bewustzijnsverhoging ten aanzien van het systemische karakter van racisme onder alle geleidingen van de beweging, is deze eerste stap een buitengewoon belangrijke, omdat het een hoopvolle verwijzing is naar de solidariteit die zo nodig is om tot echte verandering in de samenleving te komen.¹⁴ Voortgaande mobilisatie tegen racisme is een belangrijk ingrediënt om tot een antiracistische meerderheid te geraken.

De coronacrisis

Toen de eerste schrik en onwennigheid vanwege de sociale isolatie neergedaald waren en ik me realiseerde dat ik mijn leeggelopen agenda en de lagere versnelling waarin ik nu opereerde eigenlijk een weldaad en een ‘verademing’ vond, begon ik systematisch te volgen wat er in de media bericht werd over het virus en de verspreiding ervan onder mensen van kleur, patiënten of mensen in vitale beroepen: werkers in de gezondheidszorg, in supermarkten, in het openbaar vervoer, in de schoonmaak. Daarbij was ik zowel geïnteresseerd in Nederland als in het buitenland.

De globale pandemie heeft een aantal belangrijke kenmerken van de internationale geopolitieke orde, met name wat de gezondheidssituatie betreft, aan het licht gebracht. De beelden

13 Ta-Nehisi Coates, ‘The Great Fire’, in *Vanity Fair*, september 2020.

14 Zie mijn recensie van *Afropessimism*, door Frank Wilderson III. Liveright Publishing Corporation, A Division of W.W Norton & Company, 2020. G. Wekker: ‘Afropessimisme’, op: www.dipsaus.nl.

van zwarte Cubaanse doktoren en verpleegkundigen die in het begin van de crisis in Italië aankwamen om hulp te bieden bij de pandemie, roerden me tot tranen. Het was niet alleen dat de Cubanen er in het Caraïbisch gebied om bekend staan dat ze altijd medische hulp aanbieden, waarvoor ze doorgaans bitter weinig krediet krijgen, maar het zal ook een van de weinige keren geweest zijn dat Italianen zwarte mensen zo warm welkom heetten op Fiumicino, het internationale vliegveld van Rome. Zelfs Vietnam, dat kleine arme land dat enkele decennia geleden nog naar het stenen tijdperk gebombardeerd werd door de VS, stuurde grote hoeveelheden maskers en beschermende materialen naar de voormalige tegenstander, waarvan de president en zijn handlangers in staat van ontkenning en China-de-schuldgeven verkeerden. De rollen waren nu eens omgedraaid. Landen met een publiek gezondheidszorgsysteem, zoals Cuba, China, Vietnam en Laos, waren beter in staat het hoofd te bieden aan corona onder de eigen bevolking en ook nog hulp te bieden aan de VS en Brazilië, landen met geprivatiseerde gezondheidszorg, waar de aantallen met COVID-19 geïnfecteerden en doden volstrekt uit de hand gelopen zijn. Vietnam en Laos kennen zelfs helemaal geen coronadoden.¹⁵ Vijay Prashad van het uitstekend geïnformeerde blog *The Tricontinental* noemt vier verschillen in benadering van de pandemie tussen Cuba en Vietnam aan de ene kant, en de VS, Brazilië en India aan de andere. Ten eerste is er de nadruk op *wetenschap versus hallucinatie*. Op het moment dat Chinese artsen op 20 januari 2020 aankondigden dat het coronavirus uiterst besmettelijk was, gingen de socialistische landen van de eerste groep onmiddellijk tot actie over, gebaseerd op wetenschappelijke gegevens. Toen de World Health Organisation (WHO) de pandemie afkondigde op 11 maart, waren er werkgroepen en procedures geïnstalleerd om hun bevolking te testen en alle punten van binnenkomst in het land te monitoren.

15 Vijay Prashad. 'Each Heartbeat must be our Song; The Redness of Blood, Our Banner', the Twenty-Ninth Newsletter, 16 juli 2020. In: *The Tricontinental; Institute for social Research*. www.thetricontinental.org.

Dit in tegenstelling tot wat er in de VS, Brazilië, India, het VK en andere kapitalistische staten gebeurde, waar een hallucinerende attitude ten opzichte van China en de WHO de boventoon voert. Ten tweede gaat het om *internationalisme versus chauvinisme en racisme*. De presidenten Trump en Bolsonaro besteedden meer tijd aan het de schuld geven aan China dan aan pogingen het virus het hoofd te bieden; ze maakten zich meer zorgen over hoe ze hun eigen incompetentie konden verbergen dan dat ze zich om de bescherming van hun bevolkingen bekommerden; hun in racisme gedrenkte toespraken waren erop gericht hun bevolkingen te overtuigen dat er niets bijzonders aan de hand was, 'een gewone griep epidemie', en dat de economie en het gewone leven hervat konden worden. Het genoemde internationalisme van Cuba en Vietnam staat in schrille tegenstelling tot de afwezigheid van de VS en het VK op het wereldgezondheidstoneel. De Indiase schrijfster Arundhati Roy heeft opgeroepen tot een tribunaal tegen de genoemde presidenten en tegen de Indiase president Modi, wegens 'misdaden tegen de menselijkheid'. Ten derde is er de tegenstelling tussen *gezondheidszorg die onder de publieke sector valt of tot een sector behoort waar winst gemaakt mag worden*. De WHO waarschuwde al in een eerder stadium dat de aanval op publieke gezondheidssystemen – de privatisering van de zorg – zou leiden tot grote gevaren wanneer een of andere pandemie de kop op zou steken. De publieke sectoren in Cuba en Vietnam, daarentegen, waren in staat alles te produceren wat nodig was om het virus te bestrijden, van beschermingsmateriaal tot farmaceutische producten. En ten slotte zijn er de verschillende benaderingen van *gemeenschappelijke acties versus de atomisering en verlamming van de bevolking*. In verschillende landen, zoals Cuba, de Indiase staat Kerala en Venezuela, namen jeugd- en vrouwenorganisaties en organisaties van arbeiders en boeren het initiatief om de infectieketens te doorbreken door op enorme schaal maskers en handontsmettingsmiddelen te produceren, door waterkranen op busstations te installeren, gemeenschapskeukens op te zetten en voedseldistributie te regelen. In de meer 'ontwikkelde' landen zijn dit soort zelforganisaties

vaak vervangen door professionele non-profit organisaties. De bevolking is er geatomiseerd en verlamd geraakt, in afwachting van actie door de staat, die vaak achterwege blijft.¹⁶ Op een denkbeeldig continuüm schommelt Nederland tussen beide uitersten.

Dé centrale kwestie die mij steeds meer ging bezighouden is de volgende. Als het gaat om wie er door het coronavirus getroffen worden via infecties, opnames op ic's en sterfgevallen, krijgen we, als publiek, als vanzelfsprekend informatie over gender en leeftijd. Maar waarom worden statistische gegevens over ras/ethniciteit niet eveneens standaard verzameld en bekend gemaakt in de overzichten die de media ons dagelijks verschaffen? En, daaraan voorafgaand, is dezelfde ommissie ook aanwezig bij de medische infrastructuur, dat wil zeggen het RIVM, de GGD's en huisartsenposten? Vinden 'we' ras/ethniciteit minder belangrijk, minder interessant en minder relevant dan leeftijd en gender, en waarom zou dat zo zijn? Op welke wijze sluit die 'blinde vlek' voor ras/ethniciteit in de coronacrisis aan bij de kenmerken van *witte onschuld*, zoals het handhaven van een rooskleurig, positief zelfbeeld, de blinde overtuiging dat 'wij' niet aan ras doen en dat de Nederlandse samenleving ten diepste gekenmerkt wordt door gelijkheid in alle opzichten, dus ook op het terrein van gezondheid?

Ik kon er maar weinig over vinden in de media. Een uitzondering was aanvankelijk de mooie column van Marcel Levi vanuit Londen in *Het Parool* van mei 2020, die stelt dat het opvallend is dat dit onderwerp zo weinig aandacht krijgt in Nederland, terwijl gegevens uit de VS en het Verenigd Koninkrijk duidelijk maken dat er wel degelijk aanleiding is voor ongerustheid en dat zulke vragen in Nederland ook gesteld moeten worden. 'In Amsterdam en Rotterdam', zo schrijft hij, 'hebben vier van de tien mensen een niet-blanke achtergrond en zijn inmiddels honderden patiënten met het coronavirus op de intensive care opgenomen.' En zijn belangrijke conclusie: 'Ook in Nederland is er een verband tussen ethniciteit, gezondheidstoestand en sociaal-economische

omstandigheden, hoewel we het daar liever niet over hebben.¹⁷
De spijker op zijn kop, leek me.

In de zomer van 2020 ging ik op verder onderzoek uit om te kijken welke gegevens over ras/etniciteit en corona in de VS, het VK en Nederland al of niet verzameld werden. Over de situatie in het VK, schrijft Levi ‘... dat ruim 23 procent van de intensive-carepatiënten en 30 procent van de sterfgevallen een niet- blanke achtergrond heeft, terwijl het aandeel van deze groep in de totale bevolking 14 procent bedraagt’.¹⁸ Zo’n kloeke uitspraak zocht ik ook voor Nederland. Net als in Nederland werken mensen van kleur – niet toevallig, zou ik willen zeggen – vaak in, naar nu blijkt, riskante beroepen, in de gezondheidszorg, het openbaar vervoer, als schoonmakers en als vakkenvullers in supermarkten, waar bovendien slecht betaald wordt. Over werknemers in de Britse gezondheidszorg berichtte *de Volkskrant* dat bijna driekwart van degenen die aan het coronavirus overleden waren, behoorden tot de zogenaamde BAME groepen: Zwart, Aziatisch en Minority Ethnic, dat is dertig percent hoger dan onder witte medewerkers.¹⁹ Daar liggen drie soorten oorzaken aan ten grondslag: ten eerste, *culturele redenen*, waarbij mensen uit etnische minderheidsgroepen hechte familiebanden hebben en vaker met meerdere generaties bij elkaar wonen; veel mensen in kleine woningen. Daarnaast zijn er *economische redenen*: vaker wonen zij in dichtbevolkte buurten van grote steden en is armoede een wijder verbreid verschijnsel; en ten slotte zijn er mogelijk ook *medische verschillen*: in de categorieën van ex-migranten waartoe zij behoren, komen meer onderliggende kwalen als diabetes, hart- en vaatziekten en overgewicht voor.²⁰ Bovendien, en daar kom het raciale contract weer om de hoek kijken, is het ook nog zo dat artsen van kleur ‘vergeleken met

17 Marcel Levi. ‘Het coronavirus discrimineert wél’. In: *Het Parool*, 10 mei 2020.

18 Idem.

19 Patrick van IJzendoorn. ‘Opvallend veel migranten onder Britse coronadoden’, in: *de Volkskrant*, 29 april 2020.

20 Idem.

hun witte collega's minder snel geneigd zijn om te klagen over zaken als veiligheid, uit angst voor verwijten of represailles'.²¹ Het zou me verbazen als hetzelfde niet zou gelden voor zwarte verpleegkundigen en verpleeghulpverleners, ook in Nederland. De situatie in het VK, met zijn weliswaar aan alle kanten rammelende National Health Service, is in veel opzichten vergelijkbaarder met die in Nederland dan die in de VS, waar gezondheidszorg onder de regering van president Trump voor met name mensen van kleur onbereikbaar, want onbetaalbaar is geworden. Trump heeft Obamacare voor een groot deel ingetrokken en heeft er tijdenlang op los gelogen dat hij een veel omvattender gezondheidszorgplan, mét dekking van reeds bestaande aandoeningen, op tafel zou gaan leggen.

Ook de data uit de VS geven aan dat mensen van kleur disproportioneel getroffen worden door het virus. De statistieken in de VS laten veel te wensen over, met grote verschillen in dataverzameling naar ras tussen de staten, met per staat verschillende systematieken voor het indelen van bevolkingsgroepen – met name voor inheemse Amerikanen levert dat problemen op. En met een zwaar onevenwichtige dekkingsgraad van coronatesten over het hele land. Nationaal gezien waren er in juni 2020 in 52 procent van de gerapporteerde gevallen van coronavirus geen gegevens over ras/ethniciteit beschikbaar.²² Dat percentage is wat het aantal sterfgevallen betreft inmiddels gedaald tot 5 procent door het Color of Coronavirus project van het American Public Media Research Lab, dat in april 2020 uit de grond gestampt werd. In hun rapportage van 18 augustus 2020 geven zij aan dat het virus zijn tol eist onder alle Amerikanen, maar dat zwarte, inheemse en *Latinx* Amerikanen de hoogste prijs betalen.²³ Op die dag waren er in totaal al 171.000 doden door het virus, wat neerkomt

21 Idem.

22 Laura Barrón-Lopez, et al. 'Missing data veils coronavirus damage to minority communities', in: *Politico*, 14 juni 2020.

23 Ik gebruik de Amerikaanse term 'Latinx(s)' in plaats van Latino(s)/Latina(s). *The Color of Corona Virus: Covid-19 Deaths by Race and Ethnicity in the U.S.* APM Research Lab. www.apmresearchlab.org/covid/deaths-by-race.

op ongeveer 1.100 doden per dag. Zwarte Amerikanen hebben een twee keer zo hoog sterftcijfer (88,4 doden per 100.000 inwoners), dan witte Amerikanen (40,4), terwijl inheemsen (73,2) en *Latinxs* (54,4) iets onder zwarte Amerikanen scoren (p. 4,5). Terwijl er nog veel onbekend is over het virus is één ding wel duidelijk: het risico om te sterven aan corona gaat scherp met leeftijd omhoog: ongeveer 2 op de 100.000 Amerikanen onder de 45 sterven eraan, terwijl dat volgens het rapport in de leeftijdsgroep van 75 en ouder 398 doden per 100.000 mensen is (p. 8). De samenvatting van het rapport luidt als volgt:

Afhankelijk van de gemeenschap kunnen de raciale verschillen toegeschreven worden aan een aantal elkaar versterkende factoren die gerelateerd zijn aan een grotere waarschijnlijkheid om het virus *op te lopen* – zoals een grotere blootstelling op de arbeidsplek, waaronder de onmogelijkheid om vanuit huis te werken of het niet hebben van ziektedagen; wonen in geografische gebieden, huiselijke omstandigheden waaronder groepsbehuizing (zoals verpleeghuizen, groepstehuizen, behandelcentra, gevangenissen), of reizen met openbaar vervoer, waar het virus gemakkelijker verspreid wordt. Het verschil komt ook voort uit slechtere resultaten, nadat men corona heeft *gekregen* – zoals een slechtere toegang tot testen; een hogere aanwezigheid van onderliggende gezondheidsproblemen zoals diabetes, hoge bloeddruk, obesitas en astma; en wanneer men uitgestelde of slechtere zorg ontvangt, wellicht omdat men geen ziektekostenverzekering heeft of wantrouwen koestert tegen werkers in de gezondheidszorg of gewoon omdat men slechtere zorg ontvangt. De raciale ongelijkheden in mortaliteit als gevolg van corona – vanwege deze elkaar versterkende, hogere risico's vanuit onze huisvestingssystemen, arbeidsmarkt, gezondheidszorg, en de beleidsmatige antwoorden hierop – zijn wat *systemisch racisme* genoemd wordt (p. 11).²⁴

Opmerkelijk genoeg wordt er geen gender-analyse gemaakt, maar verder geeft het rapport helder inzicht in de stand van zaken met betrekking tot het virus en de differentiële mortaliteit van verschillende bevolkingsgroepen. Veel van de factoren die hier genoemd worden, zowel vóórdat als nadat met het virus heeft opgelopen, zijn ook herkenbaar in Nederland. Een dergelijke rapportage voor Nederland is zeer welkom en noodzakelijk, maar zover zijn we nog niet.

Om de Nederlandse situatie beter te doorgronden heb ik een interview gehad met Karien Stronks, een van de leiders van het HELIUS-project (Healthy Life in an Urban Setting) van de GGD en het AMC in Amsterdam, dat in 2009 begon. Eerder waren wel kleinere onderzoeken gedaan onder verschillende bevolkingsgroepen, maar ondanks dat in een stad als Amsterdam inmiddels de helft van de inwoners een migratie-achtergrond heeft, ontbrak een goed inzicht in patronen van gezondheid. Het HELIUS-project was het eerste grootschalige onderzoek in Nederland onder verschillende bevolkingsgroepen naar verschillende gezondheidsproblemen (hart- en vaatziekten, mentale gezondheid, infectieziekten). Als burger met een Surinaamse achtergrond werd ik opgeroepen om te participeren in het project: een onderzoek van bloed, urine en uitwerpselen. De onderzoeksgroep van 25.000 personen bestond uit gelijke aantallen Amsterdammers met een Surinaamse, een Ghanese, Marokkaanse, Turkse en Nederlandse achtergrond. Ik was destijds verrast dat ik op ras/etniciteit was uitgekozen, terwijl ik altijd begrepen had dat dergelijke gegevens niet bestonden en dat het sowieso niet toegestaan was daarop te registreren. Toch besloot ik mee te doen, omdat ik het een goed idee vond (en vind) om gegevens naar ras/etniciteit uit te splitsen, of dat om gezondheid, arbeidsmarkt, onderwijs, huisvesting of welk ander maatschappelijk domein dan ook gaat. Immers, hoe kun je serieus en succesvol beleid voeren als je niet over gegevens beschikt over je bevolking en haar samenstelling? Het kwam goed uit dat ik in juli 2020 weer werd opgeroepen om mee te doen aan het onderzoek

van HELIUS naar de incidentie van corona bij deze diverse onderzoeksgroep. Dit stelde me in de gelegenheid een gesprek aan te vragen over het onderzoek. Opvallend is, aldus Karien Stronks, dat de geavanceerde onderzoeksgegevens naar ras/ethniciteit bij corona in de VS en het VK ook in Nederland de nieuwsgierigheid naar dit probleem hebben aangewakkerd bij het ministerie van VWS, dat het onderzoek samen met ZonMw, een financieringsorganisatie van innovatie en onderzoek in de gezondheidszorg, subsidieert. De eerste conceptresultaten waren in oktober 2020 bekend.²⁵

Karien Stronks verklaarde waarom veel artsen niet geneigd zijn om gender of raciale/etnische diversiteit in hun onderzoekspopulaties in te zetten.²⁶ Daarbij spelen verschillende overwegingen een rol. Bij het ethos van artsen hoort een individuele kijk op mensen: patiënt X heeft de volgende medische kenmerken en daar horen ethniciteit en, in afnemende mate, gender, niet bij. Bovendien zijn er praktische problemen om bij medisch onderzoek diversiteit mee te nemen: zo moet een vragenlijst in een aantal talen vertaald worden, zoals ook bij het HELIUS-onderzoek het geval was, wat extra kosten met zich meebrengt; om mensen met een migratieachtergrond te bereiken moeten bovendien andere methoden worden ingezet dan wetenschappers veelal gewend zijn; er kan bijvoorbeeld een actievere werving nodig zijn dan een simpele uitnodigingsbrief. Kortom, al deze omstandigheden dragen ertoe bij dat onderzoekspopulaties vaak homogeen zijn en dat diversiteit eigenlijk maar lastig wordt gevonden, ook omdat er andere, ingewikkelder schattingen en bewerkingen van het materiaal gemaakt moeten worden.

Uiteindelijk gaat het mij, vanuit mijn vragen over het ontbreken van data over ras/ethniciteit, hierom: aan de ene kant is er een officiële mantra met betrekking tot het *niet* verzamelen van deze gegevens met betrekking tot het coronavirus, aan de andere kant is er een praktijk waarbij die gegevens *wel* boven tafel komen,

25 <https://www.heliusstudy.nl/>

26 Interview met Karien Stronks, Amsterdam, 24 augustus 2020.

door twee verschillende databases aan elkaar te koppelen. Dat officiële mantra, zoals onder andere gebruikt wordt door de gemeente Amsterdam maar ook door andere overheden, luidt dat dergelijke gegevens niet verzameld mogen worden en gaat terug op de Tweede Wereldoorlog, toen zoveel Joden met behulp van de uitstekende bevolkingsregistratie afgevoerd konden worden. 'Dat nooit meer': het risico voor mensen met een migratie achtergrond zou te groot zijn. Dat klinkt mooi en je moet wel harteloos zijn om daar iets tegenin te willen brengen; maar we leven in andere, technologische tijden dan 1940-1945 en 'ze' kunnen 'ons van kleur' in een handomdraai op het spoor komen, als 'ze', wie dat dan ook mogen zijn, dat willen. Het is tijd om te erkennen dat het discours van 'dat nooit meer' sleets en zelfs schadelijk en gevaarlijk geworden is. Dat op het spoor komen van mensen met kleur kan namelijk nú al, en het is in de praktijk wél mogelijk om die data te produceren. Het is een onoverzichtelijke, slordige situatie, waarin helderheid gebracht moet worden.

Overigens was het me ook duidelijk dat, niettegenstaande de officiële mantra, er op allerlei terreinen koppelingen gemaakt worden tussen databases – in dit geval de database van de GGD met personen die getest zijn op corona en de Gemeentelijke Basisadministratie, waarin gegevens staan over de geboorteplaats van een individu en zijn/haar ouders. Meestal worden er maar weinig methodologische woorden aan vuil gemaakt, maar de CBS-rapporten over de samenstelling van de Nederlandse bevolking, over onderwijsniveaus en werkloosheidscijfers splitsen wél uit naar ras/ethniciteit en daarbinnen naar westers en niet-westers. Het laatste betreurenswaardige voorbeeld daarvan zou wel eens de zorgtoeslagenaffaire bij de Belastingdienst geweest kunnen zijn, waarbij 'mensen met een dubbele nationaliteit' een vergrootglas op zich gericht kregen en als vanzelfsprekend in de beklagdenbank terecht kwamen. Velen kwamen in de schulden en schuldhulpverlening terecht, verloren hun huis en soms hun relatie, en hun kinderen werden uit huis geplaatst. Hoeveel van dergelijke affaires spelen er nog meer? Het punt dat ik hier maak, is het volgende: het is een

daad van goed bestuur als de overheid standaard data over ras/ethniciteit verzamelt, publiceert en bijhoudt, maar er ook, in samenspraak met verschillende belanghebbenden, zorg voor draagt dat er geen misbruik van die data gemaakt kan worden. Als de overheid en andere diensten en organen niet transparant zijn over hoe data over ras/ethniciteit verzameld en gebruikt worden, dan is de kans op misbruik, bijvoorbeeld op raciaal/etnisch profileren, groot. De laatste paradox die hier naar voren komt, is dat terwijl met de beste bedoelingen ‘kleurenblindheid’ wordt verdedigd, waarbij op de achtergrond ook een flink dosis *witte onschuld* meespeelt – het is niet nodig, wij zijn immers vrij van ras, dus iedereen wordt op dezelfde manier behandeld –, is door de kruip-door-sluip-door-manier waarop die data intussen wel worden verzameld en gebruikt het gevaar op misbruik levensgroot. Het niet standaard en transparant verzamelen en publiceren van data over ras/ethniciteit is een uiting van systemisch racisme, en twee effecten daarvan zijn het produceren van onzichtbaarheid van mensen van kleur en het hen juist blootstellen aan gevaar.²⁷

Conclusies

Ik heb aan de hand van een reflectie over het jaar 2020, toen we getroffen werden door vier overlappende crises, hier vier aanvullende paradoxen op tafel gelegd:

²⁷ Inmiddels, begin november 2020, zijn er meer stemmen die er met klem op wijzen dat in het westen van Nederland ‘Coronapatiënten op intensive cares vooral van niet-westerse achtergrond’ zijn, (Bas Soetenhorst in *Het Parool*, 11 oktober 2020; Interview met Armand Girbes, hoogleraar intensiveregeneeskunde UMC). Ook wijzen Corrette Ploem en Jeanine Suurmond er in de *Opinie-rubriek van de Volkskrant* van 19 oktober 2020 op dat ‘etnische registratie in Nederlandse ziekenhuizen wél mag’, als dat noodzakelijk is voor de behandeling. ‘Dit soort onderzoek is essentieel’, stellen ook zij, ‘om echt iets te kunnen doen aan gezondheidsverschillen die niet te rechtvaardigen zijn’.

1. In overeenstemming met het positieve zelfbeeld dat de meerderheid van de witte bevolking ('wij') van zichzelf heeft, vinden 'wij' dat wij niet aan ras doen, dat racisme zomaar en gelukkigerwijs aan ons voorbij is gegaan. Daaruit zou je redelijkerwijs enige nederigheid af kunnen leiden: omdat 'wij' het niet kennen, weten we er ook niet zoveel vanaf en zouden we ons er eerst in moeten verdiepen. Het tegendeel is echter waar! Ondanks het feit dat 'wij' ras en racisme, naar eigen zeggen, niet kennen, weten wij er tóch met ons allen alles van óf vinden wij dat er geen specialistische kennis voor nodig is, en spreken we ons er hoe dan ook vrijmoedig over uit. Dit frame wordt zowel in de media als in de politiek uitgedragen.
2. Het is in het nationale belang om *witte onschuld* af te schudden. Niet alleen is de set ideeën en bijbehorende handelingen binnen een nationale context achterhaald, hallucinatoir en onrechtvaardig, ook pleit het, anders dan wij zelf graag denken, niet in ons voordeel in internationaal perspectief. De protesten tegen racisme van zwarte en in toenemende mate van jonge, witte Nederlanders in de afgelopen zeventig jaar tenderen te langzaam in de richting van verandering. Daarom is het hoog tijd dat iedereen vanaf het basisonderwijs meer besef krijgt van de samenleving waarvan wij allen deel uitmaken.
3. De nadruk op het uitnodigen tot het vertellen van persoonlijke verhalen over racisme onttrekt systemisch racisme aan de aandacht. Door de nadruk te leggen op persoonlijke vertellingen en die niet te verbinden aan ongelijke maatschappelijke structuren en beleid, aan voorstellen voor transformatie in allerlei domeinen, wordt wat systemisch racisme is gereduceerd tot 'gevoelens'. Als het gaat om personen die met macht bekleed zijn, schuurt dit stramien te meer, omdat zij de mogelijkheid hebben om die racistische structuren aan te (laten) pakken. Het verzoek om zwarte

stigmate te ontbloten is, kortom, niet voldoende, het is nu noodzakelijk om de aard van systemisch of institutioneel racisme te doorgronden, zich bewust te worden van de racistische ordening van de samenleving en daartegen in alle domeinen beleid te ontwikkelen.

4. De laatste paradox die hier naar voren komt, gaat om dataverzameling naar ras/ethniciteit in welk maatschappelijk domein dan ook, maar hier speciaal op het gebied van gezondheidszorg. Dat beleid kan samengevat worden door het halfhartige: 'meestal niet, maar soms toch wel'. Terwijl ogenschijnlijk met de beste bedoelingen 'kleurenblindheid' wordt verdedigd, is door de kruip-door-sluip-door-manier waarop die data intussen wél worden verzameld en gebruikt, het gevaar op misbruik levensgroot. Het is tijd om te erkennen dat het discours van 'dat nooit meer', refererend aan de Tweede Wereldoorlog, sleets en zelfs schadelijk en gevaarlijk geworden is, omdat het de deur openzet voor raciaal/etnisch profileren. Het is daarentegen een daad van goed bestuur als de overheid standaard en transparant data over ras/ethniciteit verzamelt, terwijl tegelijkertijd op uiterst zorgvuldige wijze, in samenspraak met betrokkenen, misbruik wordt voorkomen. Het niet standaard en transparant bijhouden van data over ras/ethniciteit is een uiting van *systemisch racisme*, en twee effecten daarvan zijn het produceren van onzichtbaarheid van mensen van kleur en het hen juist blootstellen aan gevaar.

Gloria Wekker

Amsterdam, augustus/september 2020